

УДК 343.157.3

Володимир Фігурський,

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального процесу
і криміналістики юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглядаються окремі проблеми, прогалини, колізії, що виникають під час перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Звертається увага на деяке вдосконалення аналізованої стадії кримінального провадження з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року. Проте наголошується на існуванні низки норм, які потребують вдосконалення та узгодження з метою уникнення можливих труднощів у практичній діяльності та плутанини. Пропонуються варіанти вирішення окремих проблемних питань.

Ключові слова: нововиявлені обставини, стадія, кримінальне провадження, розгляд, кримінальний процес, перегляд, судові рішення, вирок, ухвала.

Постановка проблеми. Метою кримінального судочинства є законне, обґрунтоване, справедливе, а отже, непохитне і стабільне судові рішення, ухвалення якого припиняє матеріальні і процесуальні правовідносини внаслідок категоричного вирішення судом кримінально-правового конфлікту, оскільки у громадянському суспільстві жодне неправосудне судові рішення незалежно від того, набрало воно законної сили чи ні, не має права на існування, а допущені під час ухвалення судових рішень помилки повинні бути виправлені шляхом скасування чи зміни таких рішень.

Однак цей ідеал, як і будь-яка ідеальна модель суспільної практики, в дійсності є недосяжним. Адже якою досконалою не була б організація судової системи, якими би повними не були законодавчо закріплені гарантії винесення судом правосудних рішень – у практичному правосудді існують об'єктивні і суб'єктивні причини допущення судових помилок, котрі не можуть бути абсолютно виключені під час ухвалення вироків, ухвал суду у кримінальних провадженнях.

Із набранням 20 листопада 2012 року чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) суттєво змінено порядок ініціювання та власне перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами порівняно з тим, що встановлювався КПК України 1960 року. Авторами чинного КПК Украй-

ни було відновлено демократичні тенденції у розвитку цього інституту та повернуто низку, як видається, прогресивних положень, прописаних ще у Статуті кримінального судочинства 1864 року, зокрема щодо дії принципу змагальності та рівного доступу всіх учасників процесу до правосуддя. Разом із цим аналіз положень КПК України 2012 року засвідчив, що, окрім позитивних моментів, у ньому також наявні і прорахунки та колізії, які певною мірою перешкоджають ефективному перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами не є новими в кримінальному процесуальному праві України. Про це свідчать численні публікації як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Серед них: Г. З. Анашкін, В. С. Балакшин, В. Є. Баскакова, В. М. Беднарська, В. М. Блинов, Н. Р. Бобечко, М. П. Ведищев, В. О. Давидов, О. М. Дроздов, М. О. Громов, М. М. Ковтун, Т. Л. Оксюк, Н. П. Ольшанська, І. Б. Михайловська, Н. П. Сиза, О. Ю. Татарин, О. П. Темушкін, Ю. О. Фідря, Я. Є. Філев та ін. Однак досі залишається недослідженою значна частина проблемних питань, що виникають під час практичної реалізації та застосування норм чинного КПК України в частині перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

Метою статті є виявлення, аналіз та вирішення проблемних питань та окремих неузгодженостей, пов'язаних із переглядом судових рішень за нововиявленими обставинами згідно з чинним КПК України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК України нововиявленою обставиною є штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу, висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок. Разом із тим у ч. 3 ст. 459 КПК України не вказується, що ці обставини повинні бути встановлені вироком суду або підтверджені в інший спосіб. Відповідно до ч. 3 ст. 459 КПК України лише обставини, передбачені п. 2, 3 ч. 2 ст. 459 КПК України, повинні бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили, а у разі неможливості ухвалення вироку – підтверджені матеріалами розслідування.

Таке формулювання цих норм, як видається, є недосконалим. Привертає увагу, насамперед, те, що у п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК України визнаються нововиявленими обставинами завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого та водночас підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок. Наголосимо, що завідомо неправдиві показання свідка чи потерпілого відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином (ст. 384 КК України) [1]. Проте вимога щодо підтвердження вироком чи матеріалами розслідування цих обставин у КПК України в описаній ситуації відсутня. Крім того, з буквального тлумачення цих положень також випливає, що неправдиві показання свідка чи потерпілого внаслідок помилки, а не кримінально протиправних дій не можуть визнаватись нововиявленою обставиною, що є не зовсім правильно.

Своєю чергою, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством підозрюваний, обвинувачений не несуть кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань. Тому віднесення цих обставин до пункту статті, яка визначає нововиявлені обставинами дії, які містять ознаки кримінального правопорушення, видається не логічним.

Необхідно зазначити, що підстави, передбачені п. 1 ч. 2 ст. 459 КПК України, є змішаними: як ті, що пов'язані з вчиненням певною особою кримінального правопорушення, так і ті, що не пов'язані з вчиненням такого. Проте чітке розмежування цих підстав істотно впливає на порядок підготовки матеріалів до перегляду судового рішення на цій стадії

провадження. Адже у разі вчинення кримінального правопорушення певною особою (завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта) перегляд рішення за нововиявленими обставинами можливий лише у разі наявності відповідного вироку, а за неможливості ухвалення такого – підтвердження матеріалами розслідування. В інших випадках (наприклад, у разі неправильності перекладу, внаслідок допущеної помилки, що не має ознак кримінального правопорушення) підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами не може бути вирок суду. У цьому разі достатнім є підтвердження іншими матеріалами, які засвідчують допущену помилку.

З огляду на зазначене, в цьому пункті аналізованої статті КПК України логічніше, як видається, передбачити як нововиявлені обставини лише дії, які містять ознаки складу кримінального правопорушення, та привести положення цього пункту у відповідність до змісту статті 384 КК України, при цьому вказавши в ч. 3 ст. 459 КПК України, що ці обставини встановлюються відповідним рішенням суду (вироком), а в разі неможливості його постановлення – матеріалами провадження. Тоді добросовісна помилка під час дачі показань, надання висновку експертом тощо належатиме до п. 5 ч. 2 ст. 459 КПК України (інші обставини). Це полегшить застосування положень Кодексу та можливого суб'єктивного сприйняття їх змісту.

Наступне питання, яке, як видається, до певної міри ускладнює перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, закріплене у ст. 460 КПК України. У ній зазначено правило, згідно з яким право подати заяву про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами мають усі учасники судового провадження. Згідно п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України до таких учасників належать серед інших і цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник. Як видається, доцільно передбачити, що такі особи мають право подати заяву про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення в частині, що стосується вирішення цивільного позову [2, с. 204]. Адже окремі частини судових рішень не стосуються їхніх інтересів.

Також привертає увагу положення ст. 463 КПК України. Так, відповідно до ч. 2 цієї статті заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку через незнання про існування таких обставин. У ч. 1 ст. 467 КПК

України, своєю чергою, закріплено право суду, який переглядає судові рішення за нововиявленими обставинами, скасувати вирок чи ухвалу й ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення [3]. З буквального тлумачення цих норм випливає висновок, що суд, який переглядатиме судові рішення за відповідними підставами, має право скасувати рішення суду вищої чи тієї самої інстанції. А це, як видається, суперечить принципу інстанційності.

В. С. Посник справедливо зазначає, що суд першої інстанції, який не має права перевіряти законність та обґрунтованість постановлених ним вироків та ухвал, що набрали законної сили, не може скасовувати їх у зв'язку з виявленням нових обставин. Це може і повинен робити лише вищестоящий суд по відношенню до того суду, який постановив неправосудне судові рішення. Лише в цьому разі можуть бути створені необхідні передумови для правильного вирішення питання про відновлення кримінального провадження [4, с. 197].

Також чи не суперечать вищезазначені положення КПК України принципу інстанційності? Адже Рішенням Конституційного Суду України № 9-рп/2011 від 12.07.2011 роз'яснено, що під принципом інстанційності необхідно розуміти таку організацію судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої [5]. Тобто виключно вищестоящий суд має право скасувати рішення нижчестоящого суду. Крім того, жоден суд не має повноважень скасовувати власні рішення.

Далі привертає увагу норма, закріплена в ч. 2 ст. 467 КПК України, згідно з якою з набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні. У зв'язку із цим виникає закономірне запитання: навіщо суду реалізувати положення ч. 1 ст. 467 КПК України та скасувати рішення, яке він переглядає за нововиявленими обставинами, при цьому порушувати принцип інстанційності, якщо з набранням законної сили новим судовим рішенням рішення, що переглядається, і так втрачає законну силу на підставі положень ч. 2 ст. 467 КПК України? [6, с. 508]. Таким чином, можна запропонувати не скасовувати судові рішення, що переглядаються, а лише створювати умови для втрати ними законної сили.

Необхідно також звернути увагу на положення ч. 1 ст. 467 КПК України, де після вказаного права суду скасовувати судові рі-

шення у кримінальному провадженні за нововиявленими обставинами зазначено, що суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції. Однак, відповідно до чинного КПК України, жодна судова інстанція не має повноважень скасовувати ані рішення тієї ж судової інстанції, ані вищестоящого суду. Тобто, як бачимо, існує певна неузгодженість норм ч. 1 ст. 467 КПК України між собою.

Як видається, потрібно узгодити окремі положення ч. 1 ст. 467 КПК України, що стосується права скасовувати вирок чи ухвалу або взагалі виключити її, залишивши дію норми ч. 2 ст. 467 КПК України про те, що з набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні.

У кримінальному процесуальному законодавстві України можна віднайти й інші неточності та певні суперечності. Так, наприклад, привертає увагу колізія між положеннями норм ст. 33 та ст. 463 КПК України. Згідно з ч. 5 ст. 33 КПК України кримінальне провадження за нововиявленими обставинами здійснюється судом, який ухвалив рішення, що переглядається. Водночас відповідно до ч. 1 ст. 463 КПК України заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин (розглядається цим судом також). У такій ситуації необхідно розмежувати поняття «суд, який ухвалив рішення» та «суд, який першим допустив помилку».

«Суд, який першим допустив помилку» – це суд будь-якої інстанції, який уперше у конкретному провадженні у судовому рішенні виклав обставини, що не відповідають дійсним фактам про подію кримінального правопорушення. При цьому тут не має значення умова набуття рішенням суду законної сили.

Під ухваленням судового рішення необхідно розуміти діяльність судів (судді), наслідком якої є формулювання змісту судового рішення за результатами розгляду провадження, що має місце до набуття рішенням законної сили.

Поняття «ухвалення рішення» поширюється не лише на суд першої інстанції, але й на судові провадження з перегляду судових рішень. На підтвердження цього звернемось до ч. 2 ст. 418 КПК України, відповідно до якої рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються в порядку, передбаченому ст. ст. 368–380 цього кодексу, тобто в порядку, вищевказаному відповідно до ст. 375 КПК України.

Аналогічна норма міститься у ч. 2 ст. 441 КПК України та поширюється на провадження в суді касаційної інстанції [6, с. 509].

Ухвалити рішення, яке підлягатиме перегляду за нововиявленими обставинами, може як суд першої інстанції, так і суди апеляційної та касаційної інстанцій. При цьому може скластися така ситуація, коли в одному і тому самому провадженні будуть існувати рішення, ухвалені трьома різними судовими інстанціями, і в кожному з таких рішень буде наявна помилка (помилки), допущена внаслідок незнання про конкретні обставини, які мають значення для провадження і не були відомі суду на час ухвалення судового рішення. Якщо керуватися ч. 5 ст. 33 КПК України, не до кінця зрозуміло, який суд повинен переглядати рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Таким чином, за описаної ситуації, доцільно керуватися ч. 1 ст. 463 КПК України, адже справедливо та закономірно, що переглядати рішення має суд, який першим допустився помилки.

Необхідно звернути увагу на ще одну проблему, яка може мати місце. Вона полягає у можливості виникнення певних труднощів для учасників судового провадження під час визначення суду, який першим допустився помилки. Це стосується випадку, якщо у провадженні існують декілька відмінних судових рішень різних інстанцій, які вирішують кримінальне провадження по суті. Адже не обов'язково, що судом, який першим допустився помилки внаслідок незнання про існування нововиявлених обставин, буде суд, який ухвалив остаточне рішення у провадженні, що набрало законної сили. За таких обставин учасникам судового провадження буде важко правильно визначити суд, до якого необхідно звернутися із заявою про перегляд судового рішення [6, с. 509-510].

Із цього випливає закономірне запитання: як повинен діяти суд, якщо до нього надійде заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, проте він не допустив відповідної помилки?

За описаної ситуації можна звернутися до ст. 34 КПК України, що врегульовує підстави та порядок передання кримінально провадження з одного суду до іншого. Проте зазначена стаття не містить такої підстави для передання кримінального провадження, як порушення правил інстанційності.

З іншого боку, судді, аби визначити, який суд першим допустився помилки, необхідно дослідити матеріали кримінального провадження. У такому разі логічно вже вести мову про відкриття провадження за нововиявленими обставинами. При цьому згідно з ч. 2 ст. 464 КПК України суддя не пізніше

наступного дня після надходження заяви до суду перевіряє її відповідність вимогам ст. 462 КПК України і вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами.

Також звернемо увагу, що Ю. А. Кармазіним, автором законопроекту «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення провадження за нововиявленими обставинами» (реєстр. № 10685 від 2 липня 2012 року), пропонувалося доповнити ст. 466 частиною 5 у такій редакції:

«5. Суд має право своїм рішенням направити справу прокурору чи у відповідний орган досудового розслідування, якщо обставини потребують перевірки».

Крім того, автором пропонувалося доповнити КПК України ст. 466-1 в такій редакції:

«Стаття 466-1. Проведення перевірки нововиявлених обставин.

1. У разі, якщо суд направив справу прокурору чи у відповідний орган досудового розслідування відповідно до частини 5 статті 466, перевірка нововиявлених обставин проводиться за правилами, встановленими цим Кодексом для проведення досудового розслідування.

2. Закінчивши перевірку нововиявлених обставин, але не пізніше трьох днів з моменту закінчення такої перевірки, відповідний орган досудового розслідування направляє матеріали перевірки прокурору.

3. Прокурор направляє передбачені частиною другою цієї статті матеріали в суд першої інстанції з власним висновком щодо існування нововиявлених обставин, які мають значення для вирішення справи по суті. Отримавши матеріали перевірки і висновок прокурора, суд призначає справу до розгляду».

Така пропозиція, як видається, має право на існування. Вона дозволила б розвантажити суди та певною мірою якісніше та швидше приймати правильне рішення щодо наявності чи відсутності дійсно нових обставин, які не були відомі суду під час постановлення вироку та, таким чином, правильно відкривати відповідне провадження з перегляду судового рішення. Якщо наведені пропозиції не були враховані під час розроблення КПК України 2012 року, то, можливо, доцільно внести зміни сьогодні. Але на жаль, вищевказаний законопроект повернутий на доопрацювання.

На підставі вищевикладеного досить слушною є пропозиція І. І. Пшеничного: при визначенні суду, який переглядатиме судові рішення за нововиявленими обставинами,

доцільно користуватись категорією «суд, який ухвалив рішення, що підлягає перегляду за нововиявленими обставинами». Із цієї метою варто внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 463 КПК України. Вказана конструкція дасть змогу зберегти повноцінну дію принципу інстанційності на цій стадії кримінального провадження [6, с. 510–511].

Також у літературі висловлюється до певної міри слушна пропозиція визначити лише одну судову інстанцію, до якої заявник матиме право звертатися з відповідною заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Це може бути суд вищої інстанції по відношенню до того, який ухвалив рішення, стосовно якого подається заява про перегляд за нововиявленими обставинами. Адже це, як видається, допоможе уникнути плутанини в тому, до якого суду треба звертатися.

Згідно з ч. 1 ст. 466 КПК України заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Водночас перегляд судових рішень у касаційному порядку не передбачає дослідження доказів, на відміну від проваджень в інших судових інстанціях. Так, згідно з ч. 1 ст. 433 КПК України суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу. Таким чином, можна стверджувати, що суд касаційної інстанції не володіє потрібним правовим інструментарієм для належної перевірки джерел походження нововиявлених обставин та їх встановлення в ході судового розгляду, за винятком випадків, коли нововиявлені обставини встановлені рішенням суду, що набрало законної сили.

Висновки

Перегляд судових рішень, що набрали законної сили, можна розглядати певною мі-

рою як резервний механізм виправлення судових помилок. А це, своєю чергою, є однією з важливих гарантій здійснення правосуддя. Попри все вищенаведене, правозастосовувачу треба пам'ятати, що нововиявлені обставини відрізняються від нових матеріалів провадження, які не можуть бути підставою для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, тим, що нові матеріали, які подаються у разі розгляду справи в апеляційній чи касаційній інстанції, встановлюють обставини, які виникли вже після набрання вироком законної сили, а тому не могли бути враховані судом під час ухвалення судового рішення.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що з прийняттям нового Кримінально процесуального кодексу було введено низку прогресивних змін у перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами. Однак, незважаючи на це, залишається ще низка проблем, які потребують відповідного реагування з боку органів, яким надано право законодавчої ініціативи. Ці зміни та доповнення серед іншого повинні бути спрямовані на усунення вище розглянутих проблем, прогалин та колізій у встановленому порядку для цього виду провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України // *Голос України*. – 2001. – № 107.
2. Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навчальний посібник / В. В. Молдован, А. В. Молдован. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // *Голос України*. – 2012. – № 90–91.
4. Посник В. С. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «» / Посник В. С. – М., 1969. – 267 с.
5. Рішення Конституційного Суду України № 99 рп/2011 від 12.07.2011 // *Офіційний вісник України*. – 2011. – № 60. – с. 138.
6. Пшеничний І. І. Здобутки та прорахунки нормативно-правового регулювання інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / І. І. Пшеничний // *Форум права*. – 2013. – № 3. – С. 507–513.

В статье рассматриваются отдельные проблемы, пробелы, коллизии, возникающие при пересмотре судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Обращается внимание на некоторое улучшение рассматриваемой стадии уголовного производства с принятием нового Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 года. Однако отмечается существование ряда норм, которые нуждаются в совершенствовании и согласовании во избежание возможных проблем в практической деятельности и путаницы. Предлагаются варианты решения отдельных проблемных вопросов.

Ключевые слова: вновь открывшиеся обстоятельства, стадия, уголовное производство, рассмотрение, уголовный процесс, пересмотр, судебное решение, приговор, определение.

The article deals with some problems, gaps, conflicts arising during a revision of the court decisions due to new opened circumstances. A particular attention is drawn to some improvement of the analyzed stage of the criminal proceeding with the adoption of the new Criminal procedure code Ukraine 2012. However, it is noted the existence of a number of regulations that need to be improved and harmonized aimed to avoid potential difficulties in practice and confusion. The number of solutions for the specific problematic issues is proposed.

Key words: new opened circumstances, stage, criminal proceedings, trial, criminal procedure, review, court decision, judgment, decision.

